

ТЕОРІЯ І МЕТОДОЛОГІЯ

УДК 821.161.2'01-1.071.Франко:82.09"190"

ДВА "СЛОВА" ДАВНЬОГО УКРАЇНСЬКОГО ПИСЬМЕНСТВА ("СЛОВО О ЛАЗАРЕВѢ ВОСКРЕСЕНІІ" І "СЛОВО О ЗБУРЕНІЮ ПЕКЛА"): ПРИЧИНКИ ІВАНА ФРАНКА

Ярослава Мельник

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, Львів 79000, Україна,
e-mail: ya.melnyk@gmail.com*

Розглянуто рецепцію І. Франка двох ключових текстів давнього українського письменства – "Слова о Лазаревѣ воскресеніі" і "Слова о збуреню пекла", історико-літературні та теоретичні аспекти цієї рецепції, зокрема: хронологію й аксіологію пам'яток, художню структуру, джерела, національна своєрідність української літератури в рецепції міжнародних сюжетів, літературні аспекти національної соборності.

Ключові слова: І. Франко, стаття, інтерпретація, джерела, реконструкція, сюжет, копія, трансформація, рецепція, національна своєрідність, "чуже" слово.

Обидвом "Словам..." Іван Франко присвятив спеціальні, широко закроєні студії. "Слову о Лазаревѣ воскресеніі" – "дуже цікаву статтю" (В. Доманицький) під назвою "Слово о Лазаревѣ воскресеніі. Староруська поема на апокрифічні теми" (перша публікація в "Записках НТШ", 1900, т. XXXV–XXXV, с. 1–57; того року вийшов окремих відбиток (Львів, 1900, 55 с.)), "Слову о збуреню пекла" – "рієкнаґ расе" (Г. Лопатинський) "Южнорусская пасхальная драма" (Киевская старина, 1896, кн. 6, с. 380–412; кн. 7–8, с. 1–29. Окремих відбиток. Київ, 1896. 61 с. Підп.: Мирон), а також розвідку "Слово про збуренє пекла. Українська пасійна драма" (вперше надруковано в "Записках НТШ", 1908, т. 81, кн. 1, с. 5–50. Окремо. Львів, 1908. 46 с.). У контексті ширшої проблематики дослідник розглянув ці тексти також в інших працях, насамперед в узагальнюючих синтетичних працях з історії української літератури, порушуючи при цьому низку важливих проблем історико-літературного й теоретичного характеру, як ось: встановлення корпусу оригінальних пам'яток давнього українського письменства, національна своєрідність української літератури в рецепції міжнародних сюжетів, літературні аспекти національної соборності, тяглість українського літературного процесу. Окрім того, згадані причинки вельми цікаві й для збагнення наукової стилістики самого І. Франка, його компаративістики зосібна.

Спершу про Франкове прочитання "Слова о Лазаревѣ воскресеніі", ключові моменти цього прочитання.

"Твір невідомого часу та місця походження", "зовсім таки без усякої метрики, без паспорту", "високої поетичної вартості", "дуже своєрідний" – Іосі communes текстів багатьох дослідників, які писали про "Слово о Лазаревѣ воскресеніі" [7, с. 212; 27, с. 179].

"Паспортизувати" цей твір, з'ясувати, "де і коли написано було отсе "Слово" [26, т. 32, с. 65], джерела, з яких черпав його автор, дослідити художню структуру,

“розгадати” назву й відтворити повний текст на основі уцілілих копій, а також реконструювати його віршовану форму – на ці та інші питання спробував дати відповідь І. Франко у статті “Слово о Лазаревѣ воскресеніи. Староруська поема на апокрифічні теми”, яку М. Грушевський оцінював у своїй “Історії української літератури” як “одинокую більшу студію про сю пам’ятку” [7, с. 214], а інші критики (В. Доманицький, Гр. Коваленко (Коломацький), Ю. Яворський), підносячи достоїнства Франкової розвідки, з-поміж іншого наголошували на “надзвичайно цінних висновках” дослідника про зв’язок твору зі “Словом о полку Ігоревім” [9, с. 167], [12, с. 17–18], [15, с. 14], [24, с. 89–90], [28, с. 98–100].

Розпочнемо з міркувань критика стосовно назви пам’ятки.

На основі порівняння титулів і змісту трьох опублікованих на той час копій – “Слова с™ыхъ апсль, иже т Адама во адѣ к Лазарю” з рукописного “Златоуста” XVI в. (публікація О. Пипіна [21, с. 11–12]), “Слова в суботу сѣю поста на воскніе друга Божія Лазарз” зі Соловецького рукопису XVI–XVII ст. (цей текст оприлюднив І. Порфир’єв [20, с. 228–231]), “Повѣсти с™ыхъ апсль о Лазаревѣ въскрсніи, иже от Адама къ Лазарю четверодневному” з рукопису Київської духовної академії XVI в. (публікація самого І. Франка в другому томі збірки “Апокрифи і легенди з українських рукописів” [1, с. 315–317]) – дослідник прийшов до висновку, що “найкраще буде назвати наш твір: “Слово о Лазаревѣ воскресеніи” [26, т. 32, с. 57]. Цієї назви він послідовно дотримувався у пізніших працях (“Южнорусская литература”, “Українці”, “Нарис історії українсько-руської літератури до 1890 р.”), окрім “Історії української літератури. Часть перша. Від початків українського письменства до Івана Котляревського”, де пам’ятка названа “Слово Адама во адѣ к Лазарю” [26, т. 40, с. 198]. Натомість М. Грушевський вважав титул О. Пипіна – “Слова с™ыхъ апсль, иже т Адама во адѣ к Лазарю” – “кращим”, аніж Франків, “поки нові публікації не дадуть чогось нового і певнішого в сій справі” [7, с. 214]. У сучасній науковій літературі (відомо на сьогодні 30 списків пам’ятки) “прижилася” саме назва І. Франка. Виняток – монографія Д. Хічкока (D. Hitchcock) “The Appeal of Adam to Lazarus in Hell” (Paris – New York, 1979).

Не викликали у дослідників різних генерацій (М. Грушевського, М. Возняка, І. Єрєміна, Д. Чижевського, Л. Махновця, М. Рождественської) посутніх застережень й інші Франкові “паспортні” дані “Слова о Лазаревѣ воскресеніи”, як ось: місце й час написання, літературні джерела та взірці, почасти й визначення жанрової природи, а також судження про високі поетичні прикмети пам’ятки, які, підкреслював М. Грушевський, “І. Франко перший з дослідників відчув” [7, с. 214].

“Слово о Лазаревѣ воскресеніи”, на думку І. Франка, “є о р и г і н а л ь н и м р у с ь к и м і то, як показує вже сама рукописна традиція, південноруським твором” [26, т. 32, с. 66–67], а “найбільш правдоподібна дата написання [...] кінець XIII-го або XIV-ий в.” [26, т. 32, с. 72]. Для встановлення цих параметрів найосновнішим критерієм для вченого слугувала подібність “Слова о Лазаревѣ воскресеніи” до “Слова о полку Ігоревім” (уперше це зауважив І. Порфир’єв): “Маємо тут твір незвичайної поетичної стійності, що енергією вислову, пластикою образів і цілим складом виявляє близьке свояцтво зі “Словом о полку Ігоревім” [26, т. 38, с. 137].

Звідси інші посутні висновки дослідника: про автентичність “Слова о полку Ігоревім”, необхідність розширення меж дружинної поезії, у тому числі в тематичному аспекті, про українську літературу як відкриту художню структуру, її суголосся із західноєвропейською, на світанку національного письменства зосібна: “Відтепер годі буде сказати, що “Слово о полку Ігоревѣ” підозрене вже хоч би для того, що стоїть

ізолюване. Наша поема являється не тільки найобширнішим із тих фрагментів старої поезії дружинного віку, які можемо поставити обіч “Слова о полку Игоревѣ”, але надто розширює її рами тої дружинної поезії. Коли досі загально держалася думка, що в такій формі, як “Слова о полку Игоревѣ”, складані були тільки чисто світські пісні про битви і походи, то тепер ми можемо сказати, що тій дружинній поезії не чужі були й духовні, церковно-апокрифічні теми” [26, т. 32, с. 103]. Існування “Слова о Лазаревѣ воскресені” виявляє, за І. Франком, “інтересну аналогію старої Руси з західною Європою: як там, так і тут у початках розвою національної літературної творчості обіч чисто національних тем (Роланд у Франції, Нібелунги в Німеччині) бачимо поетичні переробки апокрифічних тем” [26, т. 38, с. 138].

Про те, що “Слова о Лазаревѣ воскресені” належить до національного письменства, найодмітнішою прикметою (*faculté maîtresse*) якого є особливий ліризм і образність, свідчить, за І. Франком, також і його поетична стилістика. Поетичність і пластичність – це якраз ті риси, якими, констатує критик, “Слова о Лазаревѣ воскресені” вирізняється “дуже корисно супроти тих витворів грецької риторики, якими пізніша фантазія украсила тему Ісусового приходу до аду [...]. На кожному кроці чуємо тут подих дійсного поетичного чуття, справді пластичної фантазії, а не потоп пустих фраз і риторичних та холодних викриків, запитань і відповідей” [26, т. 32, с. 66–67].

Інші аргументи І. Франка на користь належності “Слова о Лазаревѣ воскресені” до корпусу оригінальних текстів української літератури, які, щоправда, М. Грушевський потрактував як “доволі невиразні”, це: староруська графіка оригіналу пам’ятки (до такого висновку І. Франко прийшов на основі детального текстологічного аналізу особливостей “язикових відтінків” і графіки кожної із трьох копій (Київська копія, за І. Франком, має “виразний південноруський, Пипінова – не так виразний білоруський, а Соловецька – дуже виразний великоруський відтінок” [26, т. 32, с. 57])), а також час функціонування на українських теренах апокрифічного “Євангелія Никодима” (“Наша поема не могла бути написана значно швидше, як кінець XIII в., бо правдоподібно не швидше як при кінці XIII в. Русь уперве познайомилася з тим апокрифом” [26, т. 32, с. 73]), друга частина якого “Зішествя Христа до Аду” (“*Descensus Christi ad Inferos*”), обіч “Слова на Велику суботу” св. Єпіфанія Кіпрського, стала “першим і головним” джерелом есхатологічної візії давньоукраїнського книжника. В істинності останнього твердження засумнівався той же М. Грушевський, вважаючи, що “Слово” не виявляє “ніяких безпосередніх залежностей від Никодимового євангелія, крім основної ідеї сходження, котру автор “Слова” міг узяти, можна сказати, з повітря, наскільки вона була спопуляризована церковною літературою і поезією, включно до богослужбових великодніх співів” [7, с. 226]. Міркування цікаві, але небезспірні, принаймні в наукових колах вони не прижилися.

Наступний етап критика в інтерпретації тексту після встановлення його літературних джерел і взірців – визначення “міри оригінальності” автора “Слова о Лазаревѣ воскресені” в обробленні “чужої” теми. Цю “міру оригінальності” І. Франко визначав шляхом детального порівняння текстів-протографів і тексту-апографа: “Переглянувши те, що зближає наше “Слово” з його джерелами, “Євангелієм Никодима” і “Словом” Єпіфанія, ми повинні також піднести різниці, тобто те, в чім і наскільки “Слова о Лазаревѣ воскресені” самостійне супроти своїх джерел. І тут ми мусимо сказати, що його самостійність така значна, що отсі ремінісценції майже затираються...” [26, т. 32, с. 76].

Ця самостійність проявилася на кількох рівнях. По-перше, на сюжетному-змістовому. Автор “Слова о Лазаревѣ воскресені”, розгортаючи міжнародний літературний сюжет, не виявив, за І. Франком, “рабської залежності” від прототексту. До висновку про творче опрацювання українським книжником запозиченого сюжету І. Франко прийшов завдяки майстерному застосуванню різних методів аналізу текстів, структурного у тому числі, виокремивши з текстової структури споріднених творів окремі епізоди, сцени, мотиви, сегменти тощо. По-друге, неабияку суверенність український книжник заманіфестував і на жанрово-стильовому рівні, “приложивши” до “освіання духовної, а радше апокрифічної теми”, “дружинно-лицарську поетичну форму” [26, т. 32, с. 69].

Тепер про “лепту” І. Франка у визначення жанрової природи “Слова о Лазаревѣ воскресені” і реконструкцію повного тексту на основі сильно пошкоджених вцілілих копій.

У сучасній науковій літературі з огляду на побутування різних дефініцій генетичної структури “Слова о Лазаревѣ воскресені” (про “Слово” як “церковну епідиктичну проповідь” говорив І. Єрьомін [14, с. 363–364], “жанрову мозаїчність” тексту підкреслювала М. Рождественська [23, с. 109–119]) вважається, що проблему жанрової специфіки твору не можна вважати остаточно розв’язаною. Однак цікавими й слушними видаються міркування С. Росовецького про те, що, “назвавши пам’ятку “поемою” та знайшовши їй місце серед інших творів “дружинної” поезії Київської Русі, І. Франко керувався не лише інтуїцією геніального поета, він спирався на свій досвід вченого-медієвіста” (див.: [7, с. 272]). Прикметно, що двоє інших видатних українських учених-медієвістів – М. Грушевський і Д. Чижевський – у розв’язанні цього питання пішли слідами І. Франка. М. Грушевський назвав “Слово о Лазаревѣ воскресені” “поемою-містерією”, у Д. Чижевського особливий інтерес викликала саме форма “Слова”, “ритмізована мова та безліч поетичних образів” [27, с. 197]. До слова, М. Грушевський, уміщуючи у своїй “Історії української літератури” “трохи свободніший” власний переклад “Слова”, скористався і реконструкцією І. Франка, щоправда, “оминаючи сумнівні місця” [7, с. 222–224].

На підставі Франкової реконструкції тексту “Слова о Лазаревѣ воскресені” зроблено й сучасний переклад тексту пам’ятки [13]. Отже, і цей Франків зріз студій “Слова о Лазаревѣ воскресені” продовжує зберігати наукову актуальність.

Значною мірою продовжують зберігати наукову актуальність і висновки І. Франка про “Слово о збуреню пекла”, українську релігійну драму першої половини XVII століття із Галичини анонімного автора, яка своєю “літературною довершеністю” “перевищує” (М. Возняк) всі інші українські великодні драми [див.: 3, с. 180]. До слова, й урятував цю драму із “хвиль забуття” (Б. Лепкий) І. Франко, в особі якого знайшла не лишень першого публікатора, але й найгрунтовнішого та найавторитетнішого критика.

Проблема зв’язку “Слова о збуреню пекла” з великодніми віршами й народними оповіданнями, аксіологія й хронологія пам’ятки, літературні джерела і взірці, “зміст і будова”, мовні особливості, публікація тексту, порівняння його різних редакцій, характеристика рукописних збірок, із яких “витагнуто” “Слово о збуреню пекла”, а також національні риси рецепції міжнародних літературних сюжетів, літературні аспекти національної соборності, тяглість українського літературного процесу – основний обсяг питань історико-літературного й теоретичного змісту, які порушує вчений у своїх розвідках про “Слово о збуреню пекла”, причому Франко-фольклорист тут “активно допомагає” (Л. Махновець) Франкові-історикові літератури.

Високо оцінені у прижиттєвій критиці (див. відгуки Г. Лопацинського [31], М. Возняка [4], В. Доманицького [10], Р. Кайндля [30]) Франкові студії “Слова о збуреню пекла” стали підвалиною для розгортання власних дослідницьких сюжетів багатьох учених (М. Возняка, М. Петрова, В. Резанова, О. Білецького, Д. Чижевського, Л. Махновця, О. Мишанича, М. Сулими), які назагал солідаризувалися з основними постулатами й характеристиками критика.

Поодинокі закиди І. Франкові в хибності деяких його суджень про цю пам’ятку не витримали “іспиту” часу. М. Петров, послуговуючись результатами дослідів І. Франка, водночас сумнівався в галицькому походженні драми. На його думку, “Слово о збуреню пекла”, імовірно, було написано в Київській або Гойсинській колегіях, і звідси занесено в Галичину [19, с. 110, 112]. Гіпотеза М. Петрова, проте, “не підтверджена палеографічною експертизою, так само, як і аналізом водяних знаків на папері” [25, с. 22]. Обіч того, що, “відрізняючись і формально, “Слово про збурення пекла” дуже відмінне від драм, які дійшли до нас із Київської академії, насамперед, трактуванням персонажів: тут інші принципи розроблення теми, тут, нарешті, маємо живий відгомін людських відносин. Київська драма, написана на подібні релігійні теми, намагалася вихолостити все, що так чи інакше опускало її до землі” [16, с. 75]. Про те, що “Слово о збуреню пекла” “народилося на просторі Галицької землі [...] вказує мова драми й виведення Христа у власній особі, чого нема у відомих київських драмах, де Христос завжди виступає в образі алегоричної постаті” [3, с. 186]. Не розгорнули далі пізніші інтерпретатори і припущення М. Возняка про хронологію “Слова о збуренню пекла”, зокрема, твердження про те, що “...ніщо не перешкоджає просунути час написання тієї драми дещо вперед – у другу половину XVII ст.” [3, с. 186].

На “Слово о збуреню пекла” І. Франко натрапив улітку 1894 р. у рукописній книжечці селянина з Мостищ Калуського повіту в Галичині Томи Кишка (передав її Франкові фольклорист О. Роздольський, тоді студент духовної семінарії) серед інших текстів, “писаних сучасною скорописсю” [26, т. 37, с. 460]. Свою знахідку дослідник оприлюднив двічі. Уперше в статті “Южнорусская пасхальная драма” (1896) зі згаданого щойно рукопису Томи Кишка, “не змінюючи ні в чому тексті, але згладжуючи дещо правопис та інтерпункцію, зазначаючи рядки і вказуючи крапками місця, де [...] в тексті є прогалини” [26, т. 30, с. 266]. Удруге – 1908 року у розвідці “Слово про збурення пекла. Українська пасійна драма”, де зробив цікаву реконструкцію пам’ятки на основі прототипу тексту Томи Кишка – старшої копії селянина Яковини з тих самих Мостищ, “значну поправнішою від копії Кишкової” [26, т. 37, с. 462], яку отримав за посередництвом І. Куровця, а також трьох неповних копій драми з бібліотеки Народного дому у Львові. “Порівнюючи і комбінуючи чотири тексти, Франко реконструював майже повністю цікавий і колоритний текст, ще раз показавши себе прекрасним текстологом і майстром реконструкції. Трапився тільки прикрий недогляд. Діставши прототип копії, з якої 1896 року надруковано текст драми, Франко на цей раз не взяв до уваги самої копії. А тимчасом у прототипі після того, як його переписано, очевидно, загублено було листок чи два. В результаті випало 35 рядків тексту. Їх [...] легко вставити, звернувшись до Франкової публікації 1896 року, що зробив Резанов” [16, с. 72–73].

Значно критичніше оцінив Франкову реконструкцію драми М. Возняк, який вважав, що “ціла Франкова відбудова тексту “Слова...” побудована на крихких підставах” [2, с. 143]. Згадавши пізніші після Франкових публікацій копії “Слова...”, які зробив Я. Гординський, С. Гаєвський, Ф. Добрянський, і навівши слушне, на його думку, твердження С. Гаєвського про те, що “перед нами літературний твір, який пережив на

українському ґрунті значну еволюцію, його багато разів переписувано й оброблювано”, з одного боку, й, з другого, досі “відомі списки походять від якогось дефектного вже списку” [5, с. 74], критик підкреслював, що “відбудова тексту “Слова” – це дуже складна річ і не диво, що при даних умовах щодо збереження тексту й при хворобі Франка йому не вдалося відбудова “Слова” [2, с. 143]. Уважаючи “таку відбудову щойно ділом будущини” [2, с. 143], у своїх “Знадібках до української великодньої драми” (1927) М. Возняк опублікував “головний текст, на якому побудував Франко свою відбудову, без усяких змін, додатків і пропусків, які робив Франко” [2, с. 152], себто текст із рукопису збірки Антона Петрушевича Бібліотеки Народного Дому під ч. 181. До речі, і цей текст, за М. Возняком, не “писаний десь у половині, а може і в першій половині XVIII в., як думав Франко, а в останній четвертині XVIII в.” [2, с. 143].

Але повертаємося до інших сюжетів критика, пов’язаних зі “Словом о збуреню пекла”.

Один із найцінніших евристичних моментів Франкової інтерпретації “Слова о збуреню пекла” – встановлення зв’язку драми з великодньою віршею, підтвердження “геніальної здогадки” М. Драгоманова, що прототипом Ізюмської пасхальної вірші, опублікованої 1862 року у липневій книжці петербурзької “Основи”, має бути пасхальна драма. “Ся догадка робить честь критичному зміслові і комбінаційному дарові Драгоманова” [26, т. 37, с. 460–461], – захоплювався І. Франко. Нагадаємо, 1887 року у статті “Із історії вірші на Україні” (на дев’ять літ раніше перед Франковим відкриттям драми “Слово о збуреню пекла”) М. Драгоманов писав: “В сій вірші зразу кидається у вічі живий, драматичний склад. Можна б сказати, що автор її або вже мав перед собою примір драматичних сцен, котрі скорочував, вкладаючи їх у віршу, або ся вірша дає нам перехідну форму до драми. Гляючи на приміри подібних же різдвянських віршей (напр., в “Оснoві”, 1862, VI, у Чубинського “Труды экспедиции”, III, 328, 331–340, 342) в порівнянні їх до звісних варіантів різдвянської драми, треба згодитись на перше. Правда, проти сього говорить те, що в нас дотепер нема текстів “Пасхальної драми”, але звісно, що така драма у нас була колись (див. митро[полита] Євгенія “Описание Киево-Софийского собора”, II, 216). Може, де-небудь ще й знайдуться тексти сієї драми, яка в своїй чисто драматичній формі повинна бути також подібна на драми західні (латинські, французькі, німецькі), як і різдвяна драма” [11, с. 113].

До висновку, що вірша походить із драми, І. Франко дійшов на основі детального, “крок за кроком” (Л. Махновець) порівняння тексту драми з пасхальною віршею, опублікованою в “Оснoві”, а також із віршею, яку записав П. Іванов у Куп’янську й слободі Білоруській Старобільського повіту Харківської губернії й надрукованої 1893 р. в “Этнографическом обозрении” (кн. 3, с. 118–120). Встановлення зв’язку драми з великодньою віршею становить, за І. Франком, “д у ж е в а ж л и в и й і с т о р и к о - л і т е р а т у р н и й ф а к т”, який, по-перше, “проливає яскраве світло на темну до сих пір і мало вивчену історію такого характерного для южно-руської літератури жанру, як духовний вірш” [26, т. 30, с. 286], по-друге, є промовистим свідченням соборності різних куточків України, а також тісного зв’язку давнього українського письменства і фольклору. “...Документи, введені нами в справу при цьому вивченні, знайдені на величезній віддалі один від одного, один у Лівобережній Україні, другий у Галицькому Підгір’ї, у кутку, котрий, починаючи з часів Володимира Великого аж до нашого дня, жив окремим від Лівобережної України політичним життям, входив і входить до складу цілком відмінних і багато в чому різко від решти Южної Руси відокремлених політичних організмів. Тісний, спадко-

емний зв'язок ізюмської вірші з пасхальною драмою вказує на те, що, незважаючи на політичну розрізненість, серед малоруського народу живі до сих пір і однорідні на всьому просторі його розселення не тільки ті давні передання, пісні, вірування і звичаї, які зазвичай становлять царину етнографії, але живі також ті літературні, книжні традиції, які почали були вироблятися наприкінці XVI і в XVII віках, але яким через різні історичні обставини не судилося розвинути більш повним чином і зробитися рушієм більш могутньої, загальнонародної культури” [26, т. 30, с. 286–287].

Викликають інтерес і Франкові міркування про особливості національної рецепції “чужого” тексту на основі прочитання “Слова о збуреню пекла”. Констатуючи, що джерелом цієї драми, “написаної майже чистою русько-українською народною мовою” [26, т. 41, с. 93], є друга частина “Євангелія Никодима” – “Зішестя Христа до Аду”, а також “Слово на Велику п’ятницю” Євсевія Александрійського, І. Франко водночас підкреслював, що, розгортаючи міжнародний літературний сюжет, автор “Слова о збуреню пекла” не виявив “рабської залежності” від прототексту. Неабияку суверенність український книжник заманіфестував і на жанрово-стильовому рівні, “приложивши” до “оспівання духовної, а радше апокрифічної теми” форму, “дещо подібну на форму козацьких дум і близьку до форми віршів” [26, т. 30, с. 296].

Також вельми цікавий і несподіваний результат (“Наша драма є твір з н а ч н о ю м і р о ю о р и г і н а л ь н и й” [26, т. 30, с. 310]) отримав І. Франко, уписуючи “Слово о збуреню пекла” в широкий контекст середньовічних західноєвропейських містерій – *Descensus* польських, німецьких, французьких текстів, зосібна, порівнявши український текст із епізодом про спущення Христа до аду в хелмінському діалозі, ченхостовській пасхальній драмі, у пасхальній драмі з Ейнзідельнського рукопису, ще в одній німецькій драмі з рукопису 1644 р., у Любецькій містерії, у провансальській “Пасії” 1345 р., а також у кількох французьких містеріях – у містерії, опублікованій А. Жюбіналем, і в драмі Ж. Мішеля (цей інтерпретаційний момент ще одне підтвердження аксіоми про літературознавчу ерудицію та енциклопедизм І. Франка). Несподіваність цього результату полягала в тому, що з огляду на те, що “релігійна драма прийшла в південну Русь із заходу, а саме з Польщі, і за весь час свого існування, тобто до появи “Наталки Полтавки” Котляревського, перебувала під польським впливом”, можна було припустити, що і “Слово о збуреню пекла”, “якщо не прямий переклад, то, принаймні переробка якогось втраченого польського оригіналу” [26, т. 30, с. 296]. До такої думки схилився перед І. Франком і М. Драгоманов.

Насамкінець відзначимо, що “Слово о збуреню пекла” знайшло дуже цікаве відлуння і в художньому дискурсі І. Франка – в оповіданні “Як Русин товкся по тім світі”, у центральному в структурно-семантичній організації тексту мотиві – мотиві “збурення пекла”. Власне, інтертекстом Франкового “збурення пекла” (епізоду побудови в пеклі Русином церкви, відтак і його визволення з пекла) є українські народні легенди про Соломона, зокрема, широко тиражовані в цих легендах епізоди з *anima infelix* (нещасною душою, яку чорти не випускають із пекла), які виявляють близьке “своєцтво” з драмою “Слово о збуреню пекла” (див. детальніше про це: [18, с.14–18]). Таким чином, маємо дуже гарну й проречисту ілюстрацію тріади література – фольклор – література, так цікаво експлікованою не в одному науковому тексті І. Франка. Однак це вже особний сюжет.

Список використаної літератури

1. Апокрифи і легенди з українських рукописів. Зібрав, упорядкував і пояснив др. Іван Франко. – Львів, 1898. – Т. II. Апокрифи новозавітні. А. Апокрифічні євангелія.
2. *Возняк М.* Знахідки до української великодньої драми / М. Возняк // Записки НТШ. – 1927. – Т. СXLVI. – С. 119–153.
3. *Возняк М.* Історія української літератури: у двох книгах. – 2-е вид., випр. / М. Возняк. – Львів: Світ, 1994. – Кн. 2.
4. *Возняк М.* Стара українська драма і новіші досліди над нею / М. Возняк // Записки НТШ. – 1912. – Т. 112. – Кн. 6. – С. 139–191.
5. *Гаєвський С.* До історії пасійної драми. Слово о збуреню пекла / С. Гаєвський // Науковий Збірник за 1926 рік. – 1926. – С. 73–81.
6. *Гординський Я.* Слово про збуренє пекла по Старунському рукописі XVIII в. / Я. Гординський // Записки НТШ. – 1910. – Т. 97. – С. 155–174.
7. *Грушевський М.* Історія української літератури: в 6 т. 9 кн. / М. Грушевський. – К., 1993. – Т. 3.
8. *Джиджора І.* [“Слово про збуренє пекла, українська пасійна драма” д-ра Івана Франка] / І. Джиджора // ЛНВ. – 1908. – Т. XLII. – Кн. 5. – С. 407–408.
9. *Доманицький В.* [“Слово о Лазаревѣ воскресеніи. Староруська поема на апокрифічні теми” д-ра Івана Франка] / В. Доманицький // Киевская Старина. – 1900. – Т. LXXI. – Кн. 12. – С. 167. Підп.: В. Д.
10. *Доманицький В.* [“Слово про збуренє пекла, українська пасійна драма” д-ра Івана Франка] / В. Доманицький // Рада. – 1908. – № 41.
11. *Драгоманов М.* Розвідки про українську народну словесність і письменство / Зладив М. Павлик / М. Драгоманов. – Львів: Накладом Т-ва імени Шевченка, 1906. – Т. III.
12. Записки Наукового товариства імени Шевченка, під редакцією Михайла Грушевського. – 1900. – Томи XXXIII–XXXVIII // Русская мысль. – 1901. – Кн. 1. – С. 17–18.
13. Золоте слово: хрестоматія літератури України-Русі епохи середньовіччя IX–XV століть / За ред. проф. Василя Яременка. – К.: Асконіт, 2002. – Кн. друга. Література пізнього середньовіччя (1240 – середина XV ст.).
14. *Еремін І. П.* Лекции по древней русской литературе / И. П. Еремін. – М.–Л., 1941. – Т. 41.
15. *Ков[аленко] Гр. (Кол[омацький]).* [“Слово о Лазаревѣ воскресеніи. Староруська поема на апокрифічні теми” д-ра Івана Франка] / Гр. Ков[аленко] // ЛНВ. – 1901. – Т. XIV. – Кн. 4. – С. 14.
16. *Махновець Л.* Франко – дослідник української літератури XVII–XVIII ст. / Л. Махновець // Слово про великого Каменяря: зб. статей до 100-ліття з дня народження Івана Франка. – К., 1956. – С. 41–84.
17. *Микитась В. Л.* Іван Франко як дослідник давньої української літератури / В. Микитась. – К.: Наукова думка, 1988.
18. *Мельник Я.* Візія потойбіччя в оповіданні Івана Франка “Як Русин товкся по тім світі” / Я. Мельник // Актуальні проблеми сучасної філології. Літературознавство: зб. наук. праць Рівненського державного гуманітарного університету. – Рівне: РДГУ, 2002. – Вип. XI. – С. 14–18.
19. *Петров М. И.* Очерки из украинской литературы XVII и XVIII веков. Киевская искусственная литература XVII–XVIII вв. / М. Петров. – К., 1911.
20. *Порфирьев И.* Апокрифические сказания о новозаветных лицах и событиях по рукописям Соловецкой библиотеки / И. Порфирьев // СОРЯС. – 1891. – Т. LII. – № 1.
21. *Пыпин А. Н.* Ложные и отреченные книги русской старины / А. Н. Пыпин // Памятники старинной русской литературы, издаваемые графом Григорием Кушелевым-Безбородко. Под ред. Н. Костомарова. – СПб., 1862. – Вып. III.
22. *Резанов В.* Драма українська. 1. Старовинний театр український. Вип. I. Вступ. Сценічні вистави у Галичині / В. Резанов. – К.: 3 друкарні Укр. Академії наук, 1925.

23. *Рождественская М.* О жанре “Слова о Лазаревом воскресении” / М. Рождественская // ТОДРЛ. – 1972. – Т. 27. – С. 109–119.
24. [“Слово о Лазаревѣ воскресеніи. Староруська поема на апокрифічні теми” д-ра Івана Франка] // *Vestnik slowanske filologie a starozitnosti.* – 1901. – R. I. – S. 89–90. Без підпису.
25. *Сулима М.* Українська драматургія XVII–XVIII століть / М. Сулима. – К., 2005.
26. *Франко І.* Зібр. творів: у 50-ти т. / І. Франко. – К.: Наукова думка, 1976–1986.
27. *Чижевський Д.* Історія української літератури. Від початків до доби реалізму / Д. Чижевський. – Тернопіль, 1994.
28. *Яворський Ю.* [“Слово о Лазаревѣ воскресеніи. Староруська поема на апокрифічні теми” д-ра Івана Франка] / Ю. Яворський // Научно-литературный сборник Галицко-русской Матицы. – 1901. – Т. I. – С. 98–100.
29. *Hitchcock.* The Appeal of Adam to Lazarus in Hell / Hitchcock. – Paris–New York, 1979.
30. *Kaindl R. F.* [“Слово про збурене пекла, українська пасійна драма” д-ра Івана Франка] / R. F. Kaindl // *Zentralblatt für Anthropologie.* – 1909. – Т. 14. – S. 269.
31. *Lopacinski H.* Kijewska Starina 1896 r. Czerwiec, lipiec, sierpień / H. Lopacinski // *Wisła.* – 1898. – Т. XII. – S. 568–575.

**TWO “TALES” OF ANCIENT UKRAINIAN LITERATURE
 (“THE TALE OF LAZARUS’ RESURRECTION” AND “THE TALE
 OF PERTURBATION OF HELL”): IVAN FRANKO’S CONTRIBUTIONS**

Yaroslava Melnyk

*Ivan Franko National University of Lviv,
1 Universytetska Str., Lviv 79000, Ukraine,
e-mail: ya.melnyk@gmail.com*

The article considers I. Franko’s reception of two key texts of ancient Ukrainian literature – “The Tale of Lazarus’ Resurrection” and “The Tale of Perturbation of Hell”, historico-literary and theoretical aspects of this reception, in particular: chronology and axiology of texts, literary structure, sources, national specificity of reception of international plots in the Ukrainian literature and literary aspects of the national unity.

Key words: I. Franko, article, interpretation, sources, reconstruction, plot, copy, transformation, reception, national specificity, “foreign” word.

**ДВА “СЛОВА” ДРЕВНЕЙ УКРАИНСКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ
 (“СЛОВО О ЛАЗАРЕВѢ ВОСКРЕСЕНИИ” И “СЛОВО О ЗБУРЕНИЮ ПЕКЛА”):
 ПРИЧИНКИ ИВАНА ФРАНКО**

Ярослава Мельник

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко,
ул. Университетская, 1, Львов 79000, Украина
e-mail: ya.melnyk@gmail.com*

В статье рассматривается рецепция И. Франко двух ключевых текстов старинной украинской литературы – “Слова о Лазаревѣ воскресеніи” и “Слова о збуреню пекла”, историко-литературные и теоретические аспекты этой рецепции, в частности: хронология и аксиология памятников, художественная структура, истоки, национальное своеобразие украинской литературы в рецепции международных сюжетов, литературные аспекты национальной соборности.

Ключевые слова: И. Франко, статья, интерпретация, истоки, реконструкция, сюжет, копия, трансформация, рецепция, национальное своеобразие, “чужое” слово.

Стаття надійшла до редколегії 05.04.2010

Прийнята до друку 10.10.2010

